

تیکه‌لی گۆران، کورد و هه‌ورامانی دلی ده‌سنووسه‌کانه

Goran, Kurd, and Hewramani Relations at the Heart of the Manuscripts

Modares SAEEDI*

کورتە:

SAEEDI, Modares, (2022), "Tikeli Goran, Kurd û Hewramani di Lê Desniwîsekane", Nûbihar Akademi, no. 18, p.173-197, DOI: 10.55253/2022.nubihar.1208265

Genre/Cure: Research Article/
Gotara Lêkolîni

Received/ Hatin: 21/11/2022

Accepted/ Pejirandin:
19/12/2022

Published/ Weşandin:
31/12/2022

ORCID:
0000-0002-3940-0832

Plagiarism/Întihal:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website./ Ev gotar herî kêm ji aliyê 2 hakeman ve hatiye nirxandin û di malpera întihalê ithenticate re hatiye derbaskirin

ئا په رسه ئه‌سلیه که چی گو‌تاره نه شو‌نیش گ‌یرمی، باب‌ه‌توو ئه‌ژناسه‌ی تاریخی تیکه‌لی زوانی کوردی چه نی گوران و هه‌ورامیا. به زوانی سا‌ژه‌ته‌ر گ‌هره‌کمانه جو‌ابوو ئی په‌رسه‌ی بزانه‌ی، که زوانی کوردی هه‌ورامی به تاییه‌ت جه شیوازی نویسیاریش جه ویه‌رده‌نه، چیشش پنه و‌اچیان و به کام نام و عینانو ئه‌ژناسیان؟ چی باره‌و هه‌رومه‌نه به‌لگه و سه‌نه‌دیمه وسته‌ینی روه، شیکاریما سه‌ر که‌ردینی و یاگ‌یشا جه چوارچۆ مه‌نزوومئوی ته‌حلیلیه‌نه دیاریما که‌ردینه. به‌لگه‌و سه‌ریچ) هه‌ر چا چوارچۆنه گونجیو و ئانه‌یه سه‌له‌منو که «کوردی» گ‌ردگ‌یرته‌رین ئه‌ژناسیوا که ویه‌رده‌نه گورانی و هه‌ورامیش پنه ئه‌ژناسیان.

ABSTRACT:

This article aims to discover the answers to the questions regarding the history of the Kurdish language. The main objective of this work is the analysis of Goran-Hawrami dialects. In this framework, the answers to these questions shall be clearly formulated: what are the features of the Kurdish language known

* Shahid Beheshti University, Faculty of Literature, History Group Member of the Scientific Board of the Encyclopedia of Islamic World, Tehran, IRAN. ORCID: 0000-0002-3940-0832.

as Hawrami dialect, and what are the distinct characteristics? Also, how can we categorize this dialect, and how to define it? What are the available documents and records about this dialect, and what are the levels of the works done on these documents? In light of these questions and their answers, this research will conduct an analysis of the manuscripts written in Hewrami-Gorani dialect so that this dialect can be introduced and assessed in a more comprehensive evaluation.

Key Words: Kurdish language, Hewrami, Gorani, manuscript, history of language.

۱. پیشه‌کی

من پئی پیشه‌کی ئی گۆتاره‌یه باسیوو ب‌دا‌ی‌ة الل‌غ‌ة و چن سه‌رنجیو جه‌بار هو تاریخوو زوانی کوردی و په‌یوه‌ندیش چینی هه‌ورامان و گورانیم ئاوهرده‌ن. ب‌دا‌ی‌ة الل‌غ‌ة، فه‌ر هه‌نگیوی کوردی به‌ فارسیا، میرزا عه‌لی ئه‌کبه‌ری وه‌قایع‌نگاری کوردستانی، جه‌ ساله‌و ۱۲۸۶ کۆچی مانگی ۱۸۶۹ / زایینی یه‌نه، نویسته‌ن. میرزا عه‌لی ئه‌کبه‌ر که فرته‌ر بۆنه‌و کتیبوو ته‌ریش به‌ نامی «حدیقه‌ ناصریه» «بیو ئه‌ژناسیان، جه‌ تیره‌و» «قادری» «یاو شاروو سنه‌ی و مامۆز او ماه شه‌رف خاتون مه‌ستورئ ئه‌رده‌لانی، بیهن.

کتیبوو ب‌دا‌ی‌ة الل‌غ‌ة ی جه‌ دوئ به‌شه‌ جیاوازا فه‌راهه‌م ئامان. یه‌که‌م مۆقه‌ده‌میوی ۲۸ لاپه‌ره‌یی به‌ قه‌لمه‌موو میرزا عه‌لی ئه‌کبه‌ری وه‌قایع‌نگاری جه‌ باره‌و ئه‌سل و ریشوه‌و کوردا و زوانی کوردیو، که چینی کورت بیه‌یش، ئه‌هه‌میه‌تیوی فراوانش هه‌ن و متاومی و اچمی که‌مه‌تر کتیبوو تاریخیه‌نه‌ پا ئه‌ننازه‌ زانیاری ورد و ئیژمیما جه‌ باره‌ جو‌غرافیای تاریخی زوانی کوردیو ده‌س گنا. به‌شی دووم و ئه‌سلی کتیبه‌که‌یچ که سه‌رجه‌م ده‌وروو ۲۰۰ لاپه‌ران، به‌ شیوازوو فه‌ر هه‌نگنما، و اچئ کوردیی و وه‌رانوه‌ر شاه‌و مانا فارسیه‌کیشا، ئامه‌ینه.

وه‌لی ئانه‌یه‌ بلمی سه‌روو ئه‌سلوو باسه‌که‌ی، په‌نه‌وازا دوباره‌ ته‌ئکید سه‌روو ئانه‌یه‌ که‌رمیوه‌ که کتیبوو ب‌دا‌ی‌ة الل‌غ‌ة ی پارادایموو سۆننه‌تیانه‌ نویسیان و نویسه‌ره‌که‌ش نه‌ک رۆشنویریوی غه‌ر بگه‌را، به‌لکوو میرزاییوی سۆننه‌تی شاروو سنه‌ی بیهن که کتیبه‌کیش جه‌ درێژ هو سۆننه‌توو تاریخنویسته‌و ده‌وره‌ ئه‌رده‌لانه‌کانه‌ نویسیه‌ینی. چانیشا کتیبوو «حدیقه‌ الناصریه» «ی که به‌ نامیو ناسرئه‌لدین شای قاجاریو نامی نریان و کتیبوو ب‌دا‌ی‌ة الل‌غ‌ة ی که که‌میو دمای وراو حوکمرانی ئه‌رده‌لانه‌کا، به‌ سفارشوو شازاده‌ی قاجار، فه‌رهاد میرزا معتمد الدوله، مامۆ ناسرئه‌ددین شا و حاکی تازو کوردستانی، نویسته‌نش و حه‌ر پادیچی پیشه‌کشش که‌ردهن.

وه‌قایع‌نگار چیروو کاریگه‌ری گۆتاروو ناسیونالیزم و نه‌ته‌وه‌سازیه‌نه‌ نه‌یه‌ن تا و اچمی زانیاره‌کیش جه‌ باره‌و زوانی کوردیو، به‌ مه‌رامی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی ده‌سکاری کریه‌ینی. حه‌ر پاسه‌ حه‌ر گیز نه‌مه‌تامی و اچمی که وه‌قایع‌نگار و باقی تاریخنویسه‌ سۆننه‌تیه‌کی، چیروو کاریگه‌ری وپروو ناسیونالیزمی کوردیه‌نه، ئی زانیاریش ده‌ینی. چوون ئه‌وه‌لین رۆشنویره‌

ناسیۆنالیسته کورده‌کێ ده‌وروو نیم قهرن دماو نویسیاو کتیبوو ب‌دایه‌ الغه‌ی، نه‌ک شاروو سنه‌یه‌نه، به‌ل‌کوو ئیستانبوول‌ه‌نه پیندا بیی و گوتاری ناسیۆنالیسمی کوردی فره دیرت‌هریچ یاوا کوردستانوو ئیرانی و ئه‌ولین رۆشنویره کورده‌کێ که هۆرگیر ئی گوتاریه‌ ب‌ینی، ده‌وروو هه‌شتا سال‌ا دما‌ته‌ر شاروو مه‌هابادیه‌نه سه‌ره‌شا هۆردا و رۆشنویره‌کیو شاروو سنه‌ی فره دیرت‌هریچ کۆتئ چیروو کاریگه‌ی ئی گوتاریه‌ به‌موکی جه دیدی تاریخیه‌نه، زانیاریه‌کاو میرزا‌عه‌لی ئه‌که‌به‌ری وه‌قاییه‌نگاری جه باره‌و جو‌غرافیاو زوانی کوردی و ئا زوانی که به‌ کوردی ئه‌ژناسیه‌ینی، متاومی به‌ دلنیا‌ییوی فره‌وه‌ یاگی باوه‌ری بزانی.

وه‌قاییه‌نگار «کورد»ی به‌ چه‌م‌کینوی قه‌ومی / نه‌ته‌وه‌یی مزانو و حه‌ر پاسه‌ ئه‌ژناسه‌وه‌ قه‌وم و نه‌ته‌وه‌یه‌نه نامان، پاسه‌ش منیۆره که ره‌گ و ریشه‌وه‌ گ‌ردوو کوردا ئه‌سل‌ه‌نه‌ گ‌یلۆوه‌ په‌ی یۆی که وه‌قاییه‌نگار به‌ تاته‌وه‌ کوردی نامیش به‌رۆ و ئی تاته‌ه‌ زارۆلی و نه‌وی فریش چه‌نه‌ که‌وتینیوه‌ و هه‌ر تا‌قمیوشا لایبو جه‌ وه‌لاتیوی که به‌ نامیشاوه‌ به‌ کوردستان مژناسیۆ، وه‌لای بیینیوه‌ به‌ زوانو خه‌ل‌کوو کوردی جه‌ دیدوو وه‌قاییه‌نگاریه‌نه‌ ماچا کوردی، به‌لام بو‌نه‌و ئانه‌یه‌ که کوردستان وه‌لاتیوی کویسانیا و به‌ واته‌وه‌ وه‌قاییه‌نگاری به‌ ویرده‌و سال‌ا، هه‌ر تیره‌ و تا‌قمیو جه‌ کوردا زوانیوی کوردی تاییه‌ت به‌ ویشا په‌یدا که‌رده‌ن که چنی په‌کتری فه‌رقشا هان، تا یاگیو که فره‌و جارا کورده‌کێ نه‌میاوانه‌ زوانوو په‌کتری به‌لام ئی زوانی نزیکایه‌تی فره‌شا جه‌ یۆترینی هه‌ن و گ‌ردشا به‌ کوردی مژناسیا.

وه‌لاته‌ر، شه‌رفخانی بدلیسچ ئه‌ژناسیوی نزیک چینه‌یشه‌ جه‌ کوردی دان ده‌سو و به‌ تا‌قم و تیرئ خه‌ل‌کی به‌ زوان جیاواز، نامیش به‌ردینی که گ‌رد چیروو چه‌م‌کوو کوردیه‌نه‌ مژناسیا و و‌چشا حه‌ر پاسه‌ ویشا ئه‌ژناسه‌ که‌را به‌لام وه‌قاییه‌نگار ته‌نانه‌ت چه‌م‌کوو لغات ک‌ردی یا زوانه‌ کوردیه‌کایچش به‌ کاربه‌رده‌ن و ره‌نگا په‌که‌م که‌س بو که چی ته‌عبیریه‌ ئیستفاده‌ش که‌رده‌بو. ئی زوانی لاو وه‌قاییه‌نگاریۆ گ‌رد به‌ کوردی و قسه‌که‌ره‌کیشا به‌ کورد ئه‌ژناسیه‌ینی.

تا‌قم و تاییفه‌ کورده‌کێ که هه‌ریۆ زوانی کوردی تاییه‌ت به‌ ویشا هه‌ن، جه‌ به‌شکه‌ره‌که‌وه‌ وه‌قاییه‌نگاریه‌نه‌ ئینیئ:

گۆران، لۆر، ئه‌رده‌لان، کرماج، لۆلۆ، مافی و نانکلی، له‌ک، زه‌ند.

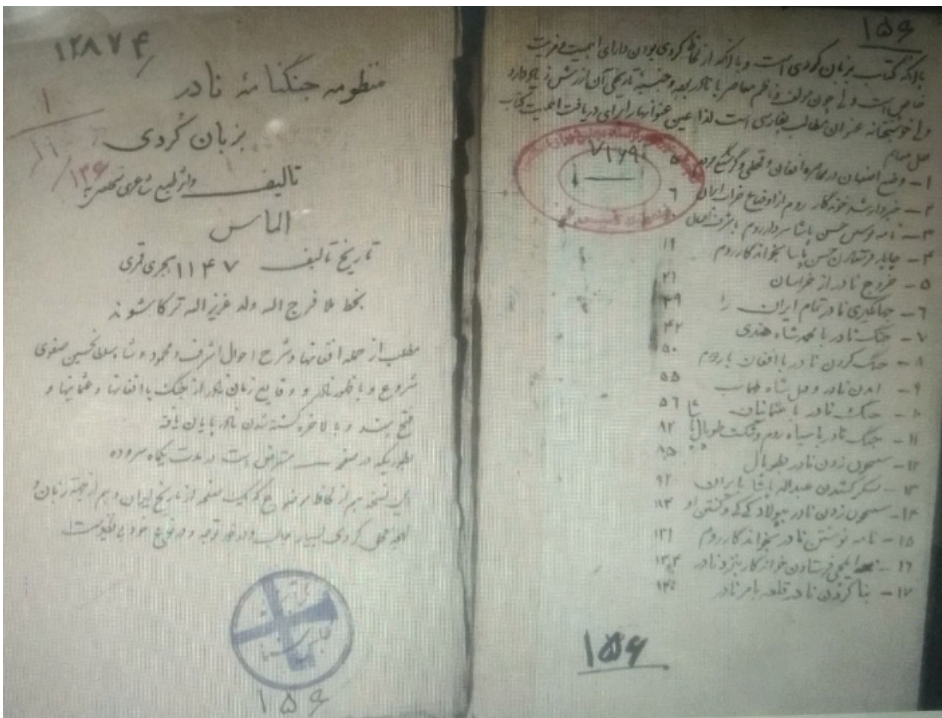
وه‌قاییه‌نگار زوانوو خه‌ل‌کوو هه‌ورامان و ژاوه‌رۆیش چیروو تیتروو «گۆرانی»یه‌نه‌ ئاورده‌ن و به‌ «کوردی گۆرانی» نامیش به‌رده‌ن. کوردی گۆرانی یا زوانوو خه‌ل‌کوو هه‌ورامانی به‌ واته‌وه‌ وه‌قاییه‌نگاری ئه‌ولین و کۆنته‌رین زوانیوا که تاته‌وه‌ کوردا ئارده‌نه‌نه‌ و فه‌سی‌ته‌رین و وه‌شته‌رین زوانی کوردیا. تانه‌ت وه‌قاییه‌نگار ئی زوانشه‌ یانی زوانی کوردی خه‌ل‌کوو هه‌ورامانی که‌رده‌ن به‌ ته‌رازوو و میعیار په‌ی هۆرسه‌نگناو ئه‌و زوانه‌ کوردیه‌کا. په‌ی نمونه‌ی جه‌باره‌و لۆراوه‌ ماچۆ که زوانشا چنی زوانی کوردی گۆرانی فه‌رقش فره‌ن

و نا فہ ساحہ تہ کہ زوانی گورانی ہننش، نید نیاش یا زوانو نئردہ لانه کاش دماو گورانی بہ فہ سیحتہ ترین زوانی کوردی نیانہرہ، یان و مختیو باس جہ زوانی کرمانجی کہرو، دیسان کوردی گورانی یا ہورامی بہ نسلوو زوانی کوردی منیورہ و ماچو کورمانجی وارین جیاوازیبوی فرہش چنی گورانی، نئردہ لانی و باقی زار اوہ کوردیہ کا ہن.

جہ نئہ جامو و باسہ کہ یمنہ پیما بہر گنوو کہ وہ قایعنگار بہ سہراحتیبوی فرہ تہرو، خہ لکو و ہورامانیس بہ کورد و زوانہ کہشا کہ بہ کوردی گورانی نامی بریان بہ کونترہ ترین و فہ سیح تہرین زوانی کوردی نامی بہردن و تہنانت زوانی ہورامیش بہ معیاروو کوردیبہی نیانہرہ و نئو زوانہ کوردیہ کیش بہ پاو نزیکی یا دور بیہی جہ زوانی ہورامیو، ہور سہنگنہینی.

۲. دہسنویسہ کیو نہ ژانسانای گوران و ہہ ورامانی پیسہ کوردی

۱،۲. جہنگنامہ و نادرشای

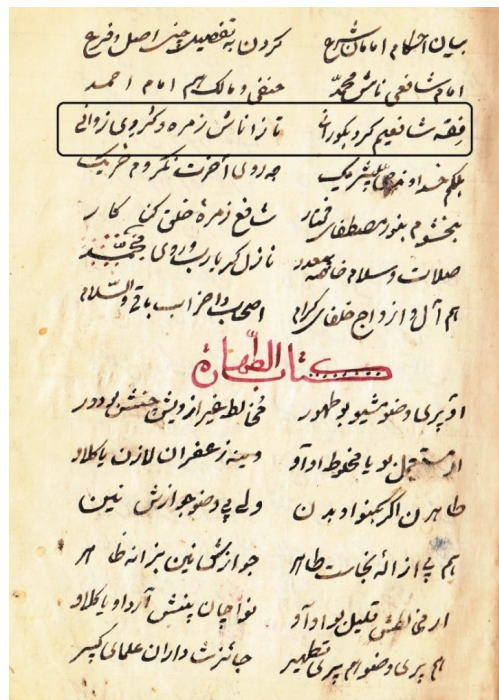
ئینہ دہسنویسبوی ئیژا و پربہا، جہ کتیبوو جہنگنامہ و نادرشای، کہ مہ للاً فہرہ جؤللاً کوروو عزیز لالی ترکاشوندی جہ سہدہی سینزہی کوچی / نوزدہ ہہمی زابینی، ورونویسی کہردن. پاسہ کہ نئژاناسہو نوسخہ کہ یمنہ ٹامان، کتیبوو جہنگنامہ و نادری،

جە ساڵەو ۱۱۴۷ مانگی ۱۷۳۴/زایینی ، ئەلماس خانی کەنوولەیی بە زوانی کوردی نوێستەن.

زوانوو کوردی ئی نوسخا لا زوان ئەژناساوا بە گۆرانی مژناسیو و ئوسا بەرجە ھۆرامانیەنە رایج بیەن ، ولیم جە یۆشیەیی چنی ھۆرامیچ ئینا رادیوہنە کە ئارۆ تەنیا ھۆرامی زوانەکی میاوشەنە . تەنانەت مەبەست جە کوردی چا جۆغرافیەنە، تەنیا ئی زوانە نزیک جە ھۆرامیەن

باوەرما ئانەنە کە ئاوردەیی ئیستیلآحوو ھۆرامی بە تەنیا، پەیی عنوانوو ئی کتیبیە ھەلەن و بەسەر نجدای پانەییە کە بەینوو زوانوو ئی کتیبانەو زوانوو خەلکووو ھۆرامانی، جە یۆشیووی تەمام ھەن، پەیی ئەژناسانوا لەھجەو کتیبەکەیی و دیاری کەردەیش جە ئەو کوردیەکا، ئیستیلآحوو « کوردی ھۆرامی »دروست تەرینا . یۆکی بە شیوازی قەراردادی متاومی ئی عنوانوو چیریە پەیی کتیبوو جەنگنامەو نادری بە کار بەرمی.

۲،۲. صحیفة المنور من الشریعة الانور

فینھی شافیعیم کەرد بە گۆرانی

تا زاناش زومرەو کوردی زوانی

لاپہریو جہ دہسنووسو صحیفہ المنور من الشریعة الانور نویستو سید عبداللہ بلبری (فہوت: ۱۳۵۶ ہجری قمری) چی بہلگنہ ہورامی بہ زوانی کوردی گورانی نامی بریان. چینگنہ نویسکار بہ ناشرکا ماچو کہ فیکھی شافیعیش بونو نانہیہ کمردن بہ گورانی کہ کورد زوانہکی پتاوا بہ زوانو ویشا ئی فیکھیہ بوانا. ئی بہلگہ ہر بہ سہراحت زوانو گورانہکا بہ کوردی منیورہ و نانہیچہ روشن کەرؤوہ کہ گہر مگشا کورد دہسوو عہرہبیو نہجانش بو و بہ زوانو ویش فیکہ بوانوہ. ئی کاروو سی عہدؤللا بلبری ہر نا کارنہ کہ چن قہرنی چاؤلتہر ئەحمەدی خانی بہ نویسہی نوبہاروو بچووکا کمر دیش و خەلکش ہانی دا کہ بہ کوردی کورمانجی شہریعت و دین بوانا.

بلبر یو جہ دیہاتہکا ہورامانیا کہ نیسہ بہشیوا جہ ئوسنانو کوردستانی.

۳, ۲. خلاصہ الاثر فی اعیان القرن الحادی العشر.

(۱۱۰)

بصرف قال باسید السادات * لک بالکرم عادات
آنان ائی نقطہ * تعیش ائی قدمات
فأعجب الخليفة من هذا الاختصار فأحضره وخلع عليه وجعل له ضعف ما كان
لأبيه والثوماء وكان لا يعرفه ما سوى أهل العراق ورجع ما تكلف فيه
فمنظمهما وكل بيت من الثوماء قائم بنفسه وأما ما أخرجه فلم اعرام انتهى وقد
أطمانا المقال ليصعب ما خلوناً من فائدة تناسب في هذا المجال وكانت وفاة العمري
في أوخر جمادى الآخرة سنة ثمان وأربعين وألف وقد درج التسعين وقال عمر بن
الصغير شيخ الأدب بعده في تاريخ وفاته
يا شيخ دمشق بالنظام الزاهي * بشر الـ لجنة سناها باهي
الهامت من ألهم مني تاريخا * لي قال أبو بكر عتيق الله
والعمري نسبة إلى العقبى الحموي الذي ورد إلى دمشق خليفة من جهة العارف
بأنه تعالى الشيخ علوان وكان مسكنه بجملة العسة خارج دمشق بالقرب من جامع
التوبة وكان العقبى المذكور أمياً غير أنه كان ماهراً في الكلام على الخطوط وله
مكاشفات وكرامات شتى ذكره النجم في الكواكب السائرة وأطال في ترجمته وكان
منصور والله صاحب الترجمة من جماعته الملازمين له تقسب إليه كذا ذكره البوريني
في ترجمته والله تعالى أعلم

ابن الكوراني

(السيد أبو بكر) بن السيد هداية الله الحسيني الكوراني الكردى المشهور بالصف
ذكره الأستاذ الكبير العالم العلم إبراهيم بن حسن الكردى زيل المدينة المنورة
في كافي الامم لا يخالط الهمم في ترجمة المشايخ الذين روى عنهم فقال امام علامة
له مؤلفات كثيرة منها شرح المحرر في الفقه في ثلاث مجلدات انتفع به أهل تلك البلاد
وله كتابان بالفارسية أحدهما سراج الطريق يشتمل على خمسين باباً والآخر رياض
الخلود ويشتمل على ثمانية أبواب وكان من أولياء الله تعالى كثيراً لا اجتماع بالخصر
على نبينا وعليه السلام ويمن أخذ عنه وعليه يخرج ولده الملا عبد الكريم شيخ
الملا إبراهيم المذكور وكان وفاته في سنة أربع عشرة بعد الف رحمة الله تعالى

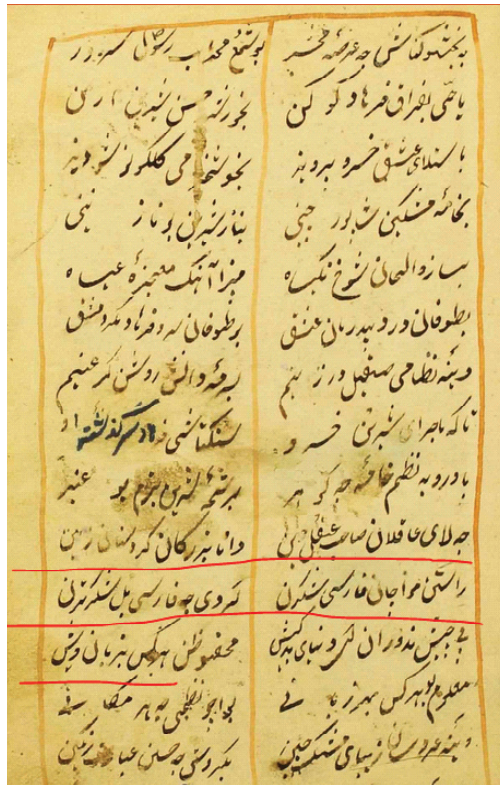
الكردى
العمادى

دمشق

يو جه نوهلئين سهرچهما كه ناميو مهلا نهبووبهڪري مؤسسهنيفي چوري (وفات ۱۰۱۴ ڪوچي مانگي (ش چنه نامهينه ، خلاصه الاثر في اعيان القرن الحادي العشر، نويستهو محمد بن فضل الله محبي) وفات ۱۱۱ ڪوچي مانگي (يا بئي سهرچهمه كه همر پاسه جه نامه ڪيشنه گنو بهر ، ڪتبيوي تايهت به باسڪردهو نامدار او سدهي يانزهي ڪوچي يا، پيسه ناميش دان :السيد ابوبكر بن السيد هدايه الله الحسيني الگوراني الڪردى المشهور بمصنف

ئاوايي چوري دلي سنووروو همورامانيهينه نيهنه و نيسه ئينا مهربوانهه و نهلبهت خه لڪه ڪه ڪيچش همورامي نيا و به سوراني قسي ڪهرا. ئينه نانهيه به ئيمه مرمانو ڪه نامي گوراني تهنيا پي هموراميهڪا به ڪار نهلوئينه وبريو ومختي به ڪورده سورانيهڪايچ گورانشا واتهن. همر نيسه جه ناوچو گورانانه ڪه ئينا جه دالا هو ڪر ماشانيهه فرو گورانهڪا به ڪهلهوري يا ڪوردي وارين قسي ڪهرا و تهنانهت هووو گوراني ڪه جه همزار سالي چيوهل يا نامي نه ناسيني زوانشا همورامي نيا و ويچشا به ڪوردي گوران مژناسا. ئينه نانهيه وزو بهر ڪه گوران تهنيا همورامي نيا و ڪريو ڪابرا گوران بو و هموراميچ نهيو. چي سوور هتيجهه نا گورانه غهيره هموراميچه وئشا به ڪورد نه ناسنان.

۲، ۴. خسره و شيرين

جەلای عاقلان ساحیب عەقل و دین دانا و بوزرگان کوردستان زەمین

راستەن مەواچان فارسی شەکەرەن کوردی جە فارسی بەل شیرین تەرەن

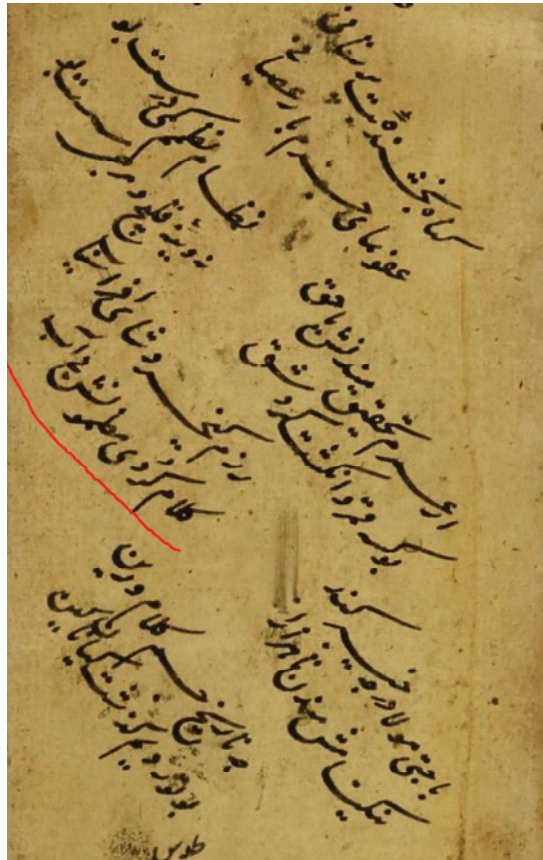
دەسنویستیوتەر جە خەسرەو و شیرینوو خانای قوبادی کە ساڵەو ۱۲۷۵ کۆچی مانگی
روونویسی کریان و کتێبخانەی نەتەوویی ئێران (کتابخانە ملی ایران) یەنە پارێزیو.

بە دُنیاپنوی فرەو مَتامی پِنسە بەلگێوی فرە هِئَقمی پەبی سەلمەناو شوناسی کوردی
خەلکۆو هەمورامان و ئەژناسەیی کوردی زوانی هەمورامی، پەشتیش پەنە بینمی.

ئێ بەیتە شیرەئ بە رۆشنی پەیمای وزۆ بەر کە خانای ویش بە کورد زانان و نا زوانە
کە شیرەئیش پەنە واتەن سەردەموو ئادینە بە «کوردی» ئەژناسە کریان. چینگەنە خانای
قوبادی تەنیا «نۆبژێوی» «تاریخیا و تەمام. یۆن پِنسە هەزاران خەلکی هەمورامی زوانو
سەردەموو ویش کە ئەگەر دەنگ و ویر و راو ئادیشایچ جە بارەو بابەتەکەییو یاواپا لاو
ئیمە، ئەهەمیەتیش جە شیرەمکیو خانای کەمەتەر نەبی. بەلام ئادێ دەنگشا نەیاوان لاو ئیمە
و بەینوو گەردیشانە خانای قوبادی بیەن کە بۆنەو. بە تەعبیروو فێردەسی تۆسی. ئا کاخە
بەرزێو کە جە «نەزم» «ی وەشش کەردینە، مانا بیەن و ئیسە ئیمە روو ئەو هەلین بەیتەکاو
مەنزوو مەو «خەسرەو شیرین» «شەرە لانی کەم ئانەییە مزانمی کە» «کوردی» «نامیو
ئەسیل و رێخەدارەنە پەبی ئێ زوانو ئیمەن کە ئارۆ بە هەمورامی مژناسیو.

٥,٢. رۆسته‌م و زهنوون

رەزم که‌یخوسرەو شای ئەفراسیاب
 که‌لام کوردی مەزموونش بێ ناب

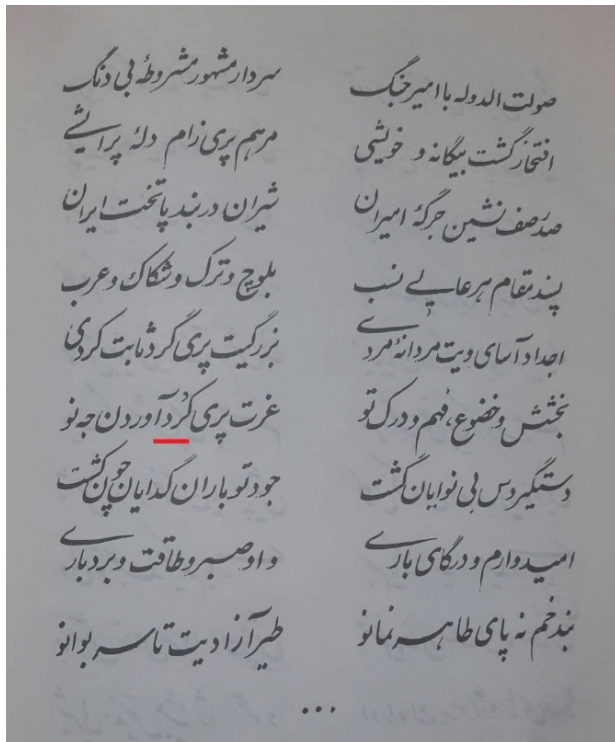
جە تاریخ جم، کلام و رین
 بو تور دیم گذشت کیانان کین

رزم کیخسرو و شای افراسیاب
 کلام کردی، مضمونش بی‌آب

نظام نظم کمی درست بو
 نه وینه‌ی قلیچ وه مرکب سست بو

لاپهريو جه دهسنووسو و روستهه و زهنوونی که شاعیر شیعرهکا ویش که به شیوازی گورانی/ هورامی و اچیننی به که لامی کوردی نامی بهرو. چینگهچهنه پیسه ئو دهسنووسهکا حیچ باسیو جه جیایی ئی زوانیه چهنی کوردی نیا. باعزیو و مختی نویسه ئیننه به ئاشکرا و به تیکرار باسوو کوردی بیو زوانهکیش کهرو که وانهر ئهر مجیوش ئی زوانه ئهسل و بنهچو زوانی کوردیا. چا زهمانهه ئینه که ئا زوانه جیا جه کوردی بو و نامیوه تهروش غهبروو کوردی بو ههر نامان مهژگوو کهسیهه.

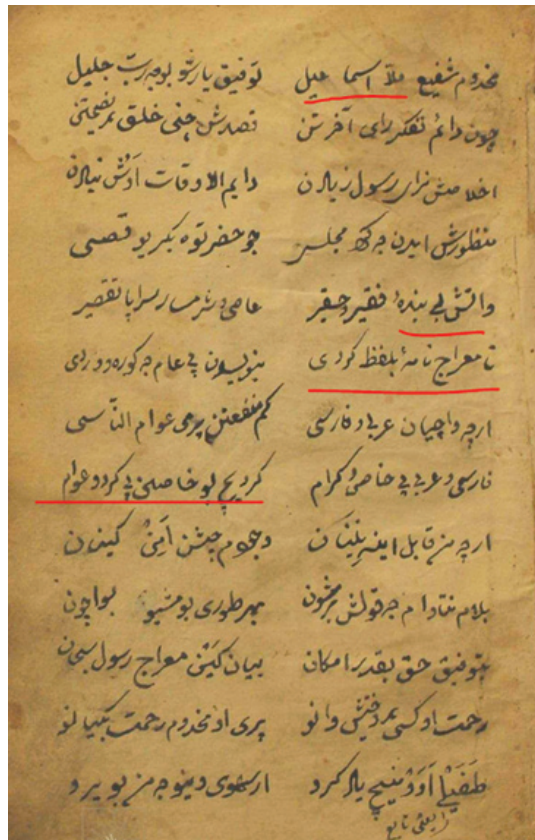
۶،۲. میرزا مه حموود مسته و فی

نژادہی ئهسيل ئومہرای گوران
 جه دامان پاک بانووی ئهردہ آن
 بهخشش و خزوع فہم و دہرک تو
 عزمت پهرئ کورد ئاوردہن جه نو

شێعر یۆه جه میرزا محمود مستوفی شاعیری پاوه بی که نزیکۆ قهرنیو چۆمۆلی جه پاوهنه ژبیوان و جه مه‌دحوو محهممه‌د طاهر به‌گی سولتانی منویسووش. سولتانی هه‌رچن ویش گوران بیهن و ملیم مسته‌وفی به‌کورد مژناسنووش و مایۆ عیززهنوو کوردی مزانووش. چینگه‌نه ...عال دیارا که ئی شاعیره هه‌رامیۆخه‌لکوو پاوهی هه‌م ویش به کورد مزانو و هه‌م سولتانی که گورانا به کورد حساب که‌رو. ئی شێعره فره فره روشن تیکه‌لی هه‌ورامان و کورد و گورانیش نیشان دان.

٢٧.. مێعراجنامه‌و ره‌سولتی

تا مێعراجنامه به له‌فزی کوردی

بنویسوون په‌ی عام جه گه‌وره و وردی

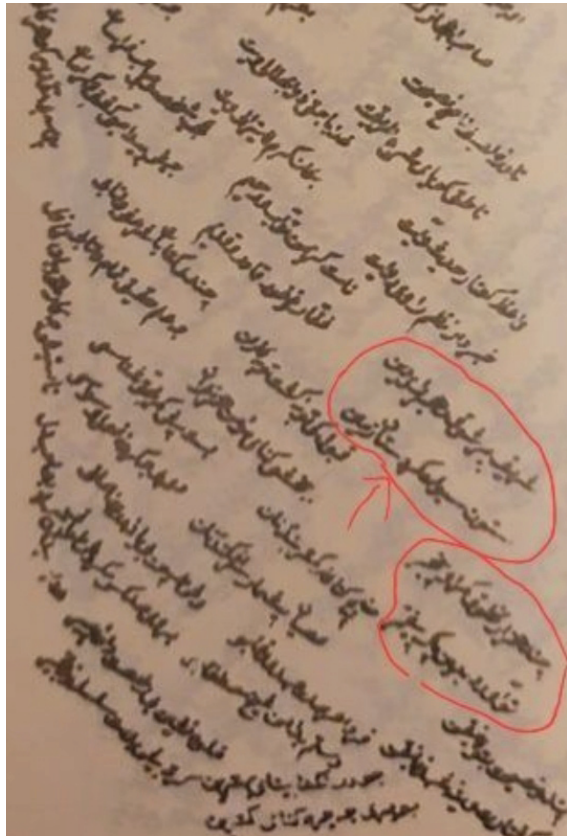
ئه‌رچه و اچیان عه‌ره‌بی و فارسی

که‌م مه‌نه‌فه‌عه‌ته‌ن په‌ری عه‌وامۆنناسی

فارسی و عربی پھی خاس و کھرام
کورڈیچ بۆ خاسهن پھی کورد و عھوام

نویسہروو میعر اجنامہی دیار نیا کتین . رہنگا خہلکوو ژاوهرووی بۆ و سالہو ۱۲۲۸ ک،
سہردہموو فتحعلیشایہنہ نویستہبۆش . سالہو ۱۳۱۷ ک کہستیو بہ نامیو سہیڈ محمہڈی
چشمیڈہری روونویسی کھردن. شاعیر زوانو میعر اجنامہکھیش کہ ہورامیانوی پاک
و ږهوانا، بہ کوردی ئہژناسہ کھردن . کوردی نامی و ئہژناسہی تاریخی ئی زوانیہنہ
. چا سہردہمنہ لانی کہم جہ دلیراسہی و پانیشتوو کوردہوارپہنہ، دیار تہرین مہدلولوو
دالوو کوردی ، ہورامی بیہن، پھوکی و مختیو شاعیر مکیمہ جہ خانایو گیرہ تا فہقی قادر
و نویسہروو ئی میعر اجنامہیہ، بہ زوانو شاعرہکاشا واتخشا کوردی، ئیتر و ہردہنگ
زانانش مہزورور جہ کوردی، ہر ہورامیا.

۲، ۸. کہشکۆلوو شیخ عہدۆلمؤنمین مہردۆخی

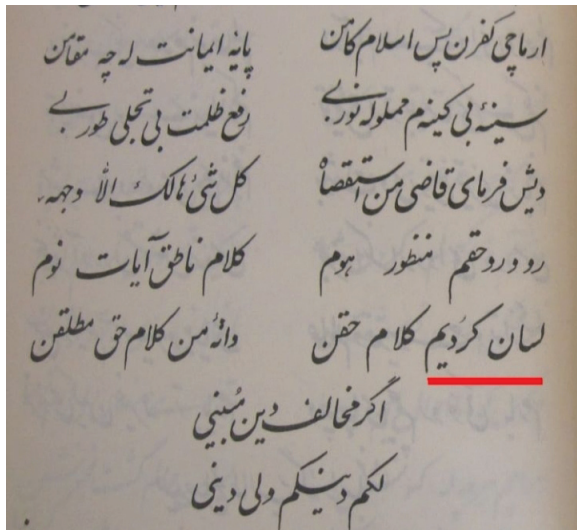

شهريف پر شهوق ره هبهه راي دين ستوون سهيوان كوردستان زهمين

وينهو سهري جه كهشكۆلوو شيخ عهبدولمۆميين مهردۆخى گيريان. شاعپروو نا شيعرئ سوڤى عهلى كيونانى هامچهرخوو شيخ مستهفاو تهخته خوائهژناسى گهورهى بيهن. شيخ مستهفا جه 951 ك يانئ 491 سائى چيوهل ئامان دنيا و جه 1047 ك يانئ 395 سائى چيوهل وهفانتش كهردن. پى جوړه شيعرهكئ لاني كهه 400 سائى چيوهل و اچيهينه. شاعپر جه ستايشوو شيخ مستهفاو تهختهيهنه به «ستوونهو كوردستان زهمينى» نامئيش بهرو.

فراوانى نامئ «كوردستان» و به تاييهت شيوه ستايش ناميزهكهش «كوردستان زهمين»، جه بهرهموو شاعپره ههورامى زوانهكانه _ ههه جه ئى سوڤى عهليو تا خاناي قوبادى و مهلا خهردوو رواري و رهنجوورى _ جه چالئشه گهورهكاو تيورى گورانيسميا. گورانيسم كه ماچو فرتهروو خهلكوو ئى مهنتهفا تا دوسهه سائى چيوهل «گورائى» بيئنى، جوايوش پهئ ئى پرسئ نيا كه چى 400 سائى چيوهلتهر جه شيعرهئ ههوراميهنه جياتى «گورانستان» يا چيوئوى پاسنيه، پى جوغرافيايه و اچيان «كوردستان زهمين».

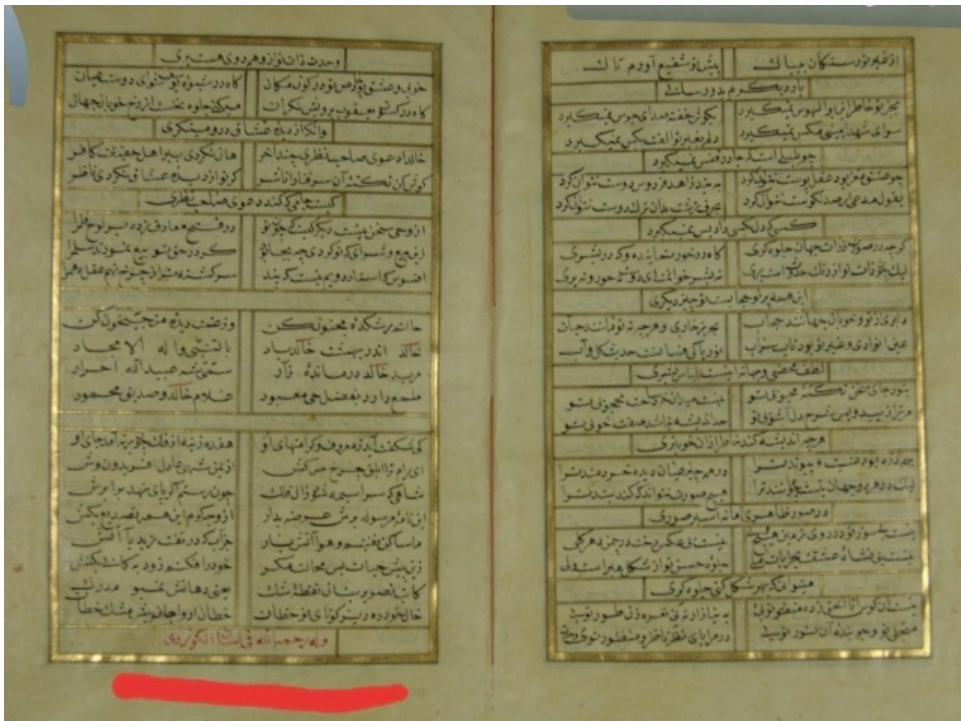
2, 9. سهئ سالحى ميدهشتى

لئسان كورديم كهلام حهقهه
واتهئ من كهلام حهق مؤتلهقهه

ئی شیعری ہینو سہی سألحی میڈہشتی خہلکوو لآو کرماشانیا کہ دوسہڈ سالآ چئوہلتھر ژیوان. سہی سألحی میڈہشتی بہ زوانیو منویسو کہ نیسہ ہہورامیہکی پەنەش قسی کەرا ولیم ناڈ بہ ناشکرا ئەپی زوانیہ ماچۆ زوانی کوردی. ئەلبەت مثنوی نامازہ پی خالی کەرمی کہ خەلکوو میہہشتۆ کرماشانی ہہورامی زوانی نہبیینی و شاعیر رەنگا ہەر نەزاناپۆش بہ زوانو دەگەہیکە ہہورامانی قسی کەرۆ ولیم ئی زوانشہ پیسہ زوانو نویسوئا سەردەمەہیہ بہ کار بەردەن. زوانو کوردی ہہورامی زوانو ئەدەہی جوغرافیاییوی فراوانی جە کەرکووکۆ تا نزیکوولۆرستان و ہەمەڈانی بیەن. و تەمامو شاعیرەکا نا یاگا ہەر وەخت گەرەکشای بیەن بہ کوردی شیعری بنویسا ئی زوانشا بہ کار بەردەن. ئی زوانہ جە سراسەروو نا جوغرافیایەنہ جە کەرکووکۆ تا ہەمەڈان، بہ کوردی نەژناسیان و کوردیش پەنە واپیان...

۲، ۱۰، ۱۱. مەولانا خالید نە قشبە ندی

شعیریوه‌ی کوردیه‌و مه‌ولانا خالییدی:

هامسه‌ران نه‌سه‌ب هامسه‌ران نه‌سه‌ب
مه‌حبوبیوم هه‌ن شای عالی نه‌سه‌ب

ئیسمش مۆحه‌مه‌د قۆره‌هیشی و عه‌ره‌ب
ئه‌دّاش ئامینه‌ن کناچه‌ی وه‌هه‌ب

ئا تیتروو رحمة‌الله فی لسان الکردی په‌ی ئی شعیرو هه‌ورامیه‌و مه‌ولانا خالیديه، جه کتیبوو عه‌قیده‌و مه‌ولانا خالیديه‌نه ئامینه‌نه که ۱۲۳۸ کۆچی نویسیان، . وینه‌که جه نوسخه‌قوو ئی کتیبیه‌ گیریان که ساله‌و ۱۲۶۸ کۆچی، یانی زیاتهر جه ۱۷۵ سالآ چیه‌وله‌تهر گلێز و روونویسی کریان .چاگه به‌ر هه‌مه‌کتیو مه‌ولانا خالییدی چیروو تیتزه‌جیاوازانه ریک وزیه‌ینی .چیروو تیتروو «و له رحمة‌الله فی لسان الکردی» «ینه، شیعره هه‌ورامیه‌کتیو مه‌ولانا خالییدی ئامینه‌ی .کاتیوو نوسخه‌که‌ی رۆشنویریوی ناسیۆنالیستی کورد نه‌بیهن تا ئی کارشه جه چوارچۆ ویروو نه‌ته‌وه و شوناس سازنایه‌نه که‌رده‌بو .ده‌رویشیوی نه‌قشه‌ندی بیهن که سه‌رده‌موو ژیاوی ئاذه‌نه ناسیۆنالیسم نه‌ک حه‌ر کوردستان و دلی کوردانه، به‌لکۆو تاران و ئه‌سه‌مبو‌لیچه‌نه وه‌لآ نه‌یه‌بیوه .

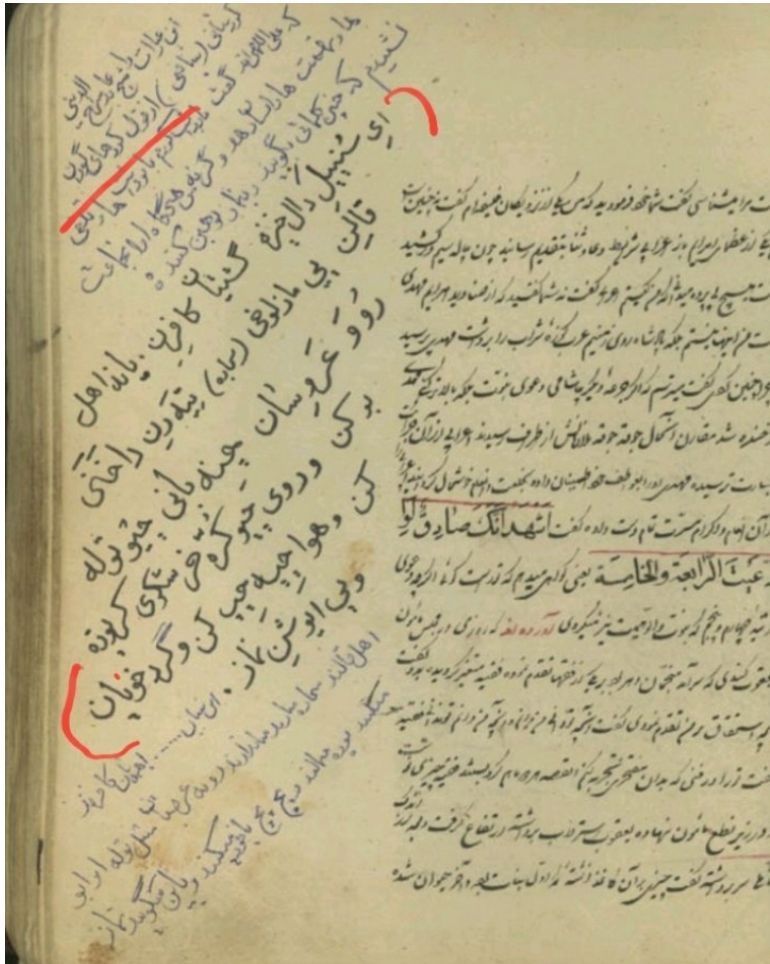
بهنده نه تورک نه عمره ب لهفزم
کورد کهم کهمال حافظ لهفزم

ئاخروو مهنزوومو خاورنامهی به کُردی هورامی که جه سالو ۱۲۹۲ هجری قمری جه ديهاتوو هوانلو سنهه به دهسوو ملا محمد کریم نامی نویسیان ..ئی بهیئی ئهوهل جار جه دیوانوو ملا پهریشانیهنه ئامینه و به نامی ئاڈی مژناسیو. هس پاسه که دیارا ئی نویسه ره ویش به کورد زانان و به زوانیو نویسهنش که ئیسه فرتهه به ههورامی نزیکتههرا. ئهلبهته مسیو ئامازه پی خالی کهرمی که جه زوانوو نویسهیهنه بیجگه ههورامی، کهلیمی سورانی، لهکی، کهلهووری و تهناهت کورمانجیچ به کار لوان و رهنگا پتاومی و اچمی ئی

زوانه، زوانیوی ستاندارد بیهن که غهیره هه‌ورامیه‌کایچ پنه نویسه‌ن. ئەلبەت چەنی فارسیچ تیکه‌ل بیهن و لو‌غه‌تی فارسیی فریش ئینی چنه.

٢، ١٣. کشکول

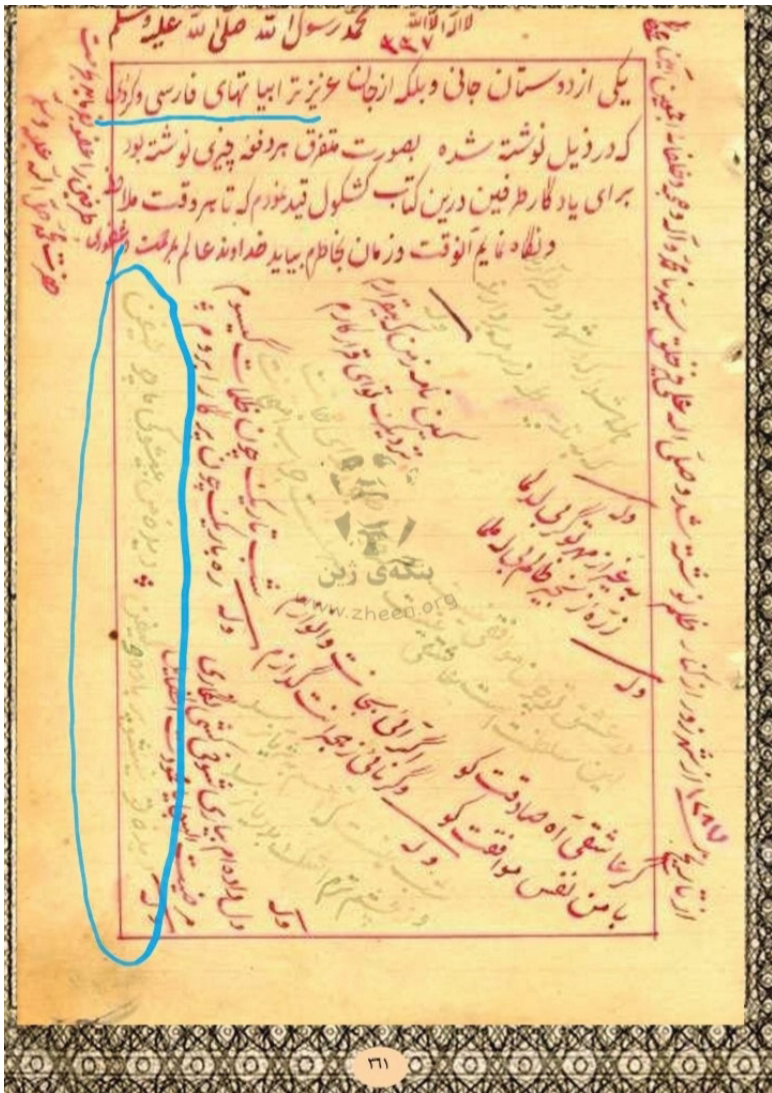

پەر اوێزو و ئی نوسخه‌یه‌نه سوکایه‌تی به ئەهلوو سۆننه‌تی و شیوازوو نماکه‌ر ده‌یشا دریان پالوو باوه‌ر مه‌نداو ئایوو یارسانی که نویسه‌روو پەر اوێزه‌که‌ی به « کورده‌ گۆرانه‌کی » و « عه‌لیو لّاه‌ی » نامیش به‌ر دینی. ئەلبەت پەر اوێز نویسه‌که هه‌ر چاگه‌ واته‌نش که ئا‌د ته‌نیا نه‌قله‌که‌ی گێلنۆوه، ئه‌منا ویش تا ئیسه نه‌ژنیه‌نش که ئی تا‌قمه (کورده‌ گۆرانه‌کی) لاقه‌تی کهر ا به‌ نماوانای.

ئانه که پێوه‌ندیش باسه‌کاو ئیسه‌ جه‌ باره‌و چه‌مکوو گۆرانپۆ بۆ ئانه‌نه که چا مه‌ته‌نه‌ه،

یو: گوران پیسه به شیو جه کوردی، دوی: پیسه چه مکیوی مه زهه بی پهی نیشاره به باومر مهنداو نایینوو یارسانی نامان. هر پاسه چاگنه میسداقوو چه مکوو گورانی، ناشکرا ههورامی زوانی نیهنی، چوون نا قسی که جه زوانی « کورده گوران » مکاوه گئیلهینتو، زار او مکش کوردی وارین یا نانهنه که بریو ماچاش کهلهوری

۱۴،۲. کهشکۆلوو محمود پاشای جافی

محمود بگ

دیده‌ی تو نیشو پهر باده و کهیفهن
دیده‌ی من بيشو کي ماچو کهیفهن

بهرگيو جه کهشکۆلۆو محمود پاشای جافی که شیعره هه‌ورامیه‌کی بیسارانیس به کوردی نامی به‌ر دینه:

” یکی از دوستان جانی و بلکه عزیزتر از جان ابیاتهای فارسی و کُردی که در ذیل نوشته شده. به صورت متفرق هردفعه ای چیزی نوشته بود. برای یادگار طرفین در این کتاب کشکول قید نمودم. که هروقت ملاحظه و نگاه نمایم آن وقت و زمان به خاطرم بیاید. خداوند عالم به رحمت و غفوری طرفین را عفو بفرماید به حرمت حضرت محمد صلی الله علیه وسلم. از تاریخ ۱۲۸۷ از شهرزور از کنار ظلم نوشته شد و صلی علی خیر خلقنا سیدنا محمد و آله و صحبه و خلفائه اجمعین. آمین“

ئێ کهشکۆله که کاک عه‌بدوڵلای هه‌بیبی چاپ که‌ردهن سه‌ر چه‌میوی گه‌وره‌ن پێ زوان و ئه‌دمبوو کوردی گورانی و ئێ خاله گرینگی نیشانه مئو که کورده سۆرانه‌کی و چینگه‌نه پاشاکێ جافی ئێ زوانوو و ئه‌دمبشا به‌ ماکوو کوردی زانان و ئه‌سله‌ن به‌ چیتوی جیاشا نه‌زانان. پۆکه‌ی مه‌حمود پاشای جاف ئامان و کهشکۆلی پاسنه‌شه‌نه نیانه‌ره و په‌رش که‌ردهن جه‌شیعره هه‌ورامیا و گورانا. ئه‌لبه‌ت چی کهشکۆله‌نه و بیگاته‌ریچ جار جار گورانی هه‌ر به‌ مانا ستران و شیبوازوو شیعری جه‌ مه‌راوه‌روو په‌خشانیو به‌ کار لوان. دیارا گورانی ئه‌ پی ماناوه جه‌ سه‌راسه‌روو کوردستانیه‌نه به‌ کار ملو و ئینه‌یچه به‌ لگتیوی هتیقی ته‌را پێ تیکه‌لی هه‌ورامی و کورد و گورانی.

۳. نه‌نجام

چی بابه‌ته‌نه سه‌روو تیکه‌لی هه‌ورامان و گورانی چه‌نی کوردی باسما که‌رد. پێما به‌ر که‌وت که جه‌ هیچ کام جه‌ ده‌سنووسه‌کانه گوران شو‌ناسیوی جیا جه‌ کوردیش نیا و هه‌ر پاسه‌ نا ده‌سنووسێ که بریو که‌سی به‌ نامی ده‌سنووسێ گورانه‌کا مژناساشا به‌ زوانیو نویسینی که نارۆ هه‌رامیه‌کی فره‌ته‌ر جه‌ گرده‌کسی متاوا بواناشاوه. هه‌ر پاسه‌ بریو جه‌ خه‌لکۆو هه‌ورامانیچ که به‌ نامی گورانی نه‌ژناسینی هه‌ر ویشا به‌ کورد مزانا و به‌ هیچ کۆله‌جیو گوران و هه‌ورامی وه‌راوه‌روو کوردی نه‌مه‌نیاره. ئێ باسه‌ که گوران و هه‌ورامی جیا جه‌ کوردی مزانوو باسیوی فره‌ تازهن جه‌ هه‌ورامانه‌نه و فره‌ته‌ر نا که‌سانی

پاڻپشتتس گئرا كه جه باسهكا معزى و مينورسكى و چن كهسا تهرى تهئسپرشا گئرتهن.
چئوئو كه دلى دهنوسهكانه ديارا ئانهه كه ههورامان و گوران پئسه ناوچه وياگهنامى
بهشئو جه كوردستانى ئهژناسيئى و فرهجارا نام نويسكارهكا پئسه ”... گورانى كوردى“
يا ”ئهورامى كوردستانى“ ئامينه و ئينهچه ئانهيه وزو بهر كه نه تهنيا زوانو خهلكوو
هورامانى لهقئبو جه كوردى بيهن بهلكوو ناوچو گورانى و ههورامى نشينچ بهشئو
جه كوردستانى بيهن. خهلكوو ههورامانى بيچگه كهمئو جياوازى زوانى چهنى ماباقى
زاراواه كورديهكا كه ئاڏيچ ئاساييا و بهينوو ئو زاراوهكاچهنه ههن هيچ جياوازيئوى
كولتورى و فرههنگيش چهنى ئو بهشهكا كوردستانى نيا. جل و بهرگوو ههورامى،
جهژنه و زهماويننه و تازيه و ههمتهر بهشه كهلتورىهكى ههورامانى ههر ئانئنى كه چو
بهشهكا كوردستانىچهنه ههنى و ئى يوبيهيه ئينهيه وزو بهر كه گوران و ههورامى تيكهلى
كورديهئى و پئومره و چهنى سوران و كرمانج و ئو بهشهكا خهلكوو كوردستانى جهتهوو
كورديشا و هش كهردهن

٤. سه رچه مى / ده سنويسه كئ

سه رچه مى قوبادى (١٢٧٥ كوچى مانگى)، خسرهو و شيرين

رؤستم و زهنون

سهى سالى مئدهشتى

عهبدوئمؤمين مهردوخى، كهشكؤل

فرههجوئللا ترকাশوهند(١١٤٧مانگى ١٧٣٤/زاييئى)، جهنگنامهو نادرشاي

عهبدوئللا بلبه رى(فهوت: ١٣٥٦ مانگى) صحيفة المنور من الشريعة الانوار

على ئهكبرى وهقايعنگارى كوردستانى، بدايه اللغة، فرههنگى كوردى به فارسى

محمد بن فضل الله محبى (فهوت: ١١١١مانگى) ، خلاصه الاثر فى اعيان القرن

الحادى العشر

ملا محمد كريم نامى(١٢٩٢ مانگى)، خاور نامه

محمود پاشاي جاف(١٢٨٧ مانگى)، كهشكؤل

مهولانا خاليد نه قشبه ندى(١٢٣٨ مانگى)

مئعراجنامهو رهسولئى(١٢٢٨ مانگى)

ميرزا مهه محمود مسته و فى، حديقته سلطانى

4. Serçawe

Qubadî. (1275 H.). *Khosrew u Shirin*.

_____. (). *Rustem û Zenon*.

_____. (). *Sê Salhê Mêzeştî*.

Ebdu'l-Mu'în Merdoxî. (). *Kashkol*.

Ferecullah Bilberî. (fewt: 1356). *Sahifatu'l-Munewwer mine'l-Shari'atu'l-Anwar*.

'Elî Ekber Weqai'nigarî Kurdistanî. (). *Bediyetu'l-luxat: Ferhengê Kurdî-Farsî*.

Muhemmed bin Fazlullah Muhibbi. (1292 H.). *Khawer-nameh*.

Muhemmed Paşayê Caf. (1287 H.). *Keşkol*.

Mewlana Xalid Neqşebendî. (1238 H.).

Mî'rac-nâme-yê Resûl. (1228 H.).

Mîrza Mehmûd Mustewfî. (). *Hedîqeyî Sultanî*.

Extended Abstract:

One of the most important problems of the research about the relation between Guran, Hawraman and Kurd is the distortions of orientalists on the one hand and the entry of a range of non-experts and people unfamiliar with the literature and the scientific method of historical research on this subject, who interpret the words of orientalists in an ideological way and they repeat unhealthy. The two main features of orientalists' studies about Guran, which are subjected to major criticisms, are the de-Kurdification of the concept of Guran and its generalization to all Machu/Hawrami speakers.

Guran is a complex concept, multifaceted and with different applications, which of course, in most of its applications in the sources, is designed under the ethnic and more general concept of Kurds. Also, people's sources and traditions do not support the generalization of the concept of Guran to macho speakers. The word "Guran" has not been used either in the historical sources or in the traditions of these people, in relation to many macho speakers, including the Hawraman, Zanganeh, Bajlan, Abdul Maleki, etc.

Orientalism, in addition to de-Kurdizing the concept of Guran and generalizing it to all Machu speakers, also puts forward a self-made and legendary duality of the self-identity of what is called Guran in contrast to the nomadic and tribal Kurds, which of course has no basis, because many Machoz speaking groups such as Zanganeh, Bajlan, Hamavand and Abdul Maleki have had tribal organization.

Research on Guran in the last hundred years, for various reasons, including the pioneering of orientalists in this field, has been under the scope of oriental studies.

Even Kurdish researchers and intellectuals did not make a serious effort to criticize the ideas of orientalists about Guran. Among the leading Kurdish researchers, people like Amin Zaki Bey have basically accepted the ideas of Orientalists about Guran without criticism. And those like Tawfiq Wahbi made only a few adjustments in it. Even today, in the eyes of the majority of Kurdish researchers, especially those who are far from the Hawraman area, the two terms Guran and Gurani are wrongly accepted as anthropological and linguistic concepts to refer to all Hawraman speaking people.

Orientalism and its followers, after de-Kurdizing the Guran concept and especially generalizing it to all Machu speakers, go to historical sources with Guran brand glasses. In the sense that wherever they come across the word Guran or something similar, while ignoring their identity link with the concept of Kurds, which is probably also mentioned in the same source, they think of them as “macho language.”

In most of its applications in Arabic and Persian sources and the works of Western travelers, Guran is presented under the Kurdish concept. In the verses that are written in the Kurdish language of Macho/Hoorami and according to the interpretation of Gurani orientalists, the authors called their language Kurdish.

In this research, referring to the Gurani/Hawrami manuscripts and their margins and annotations, it is shown that the authors of these works used expressions such as “Kurdish language”, “Lensan al-Kurdi”, “Lensan al-Akrad”, “Langu” to identify the language of the work. “Al-Kurdi” and “Al-Akrad language” have been used, and identifiers such as “Gurani language”, have not been common. For example, in a copy of Rostam and Sohrab’s war book written in Hawrami/Ghorani dialect by Mohammad Amin Zangene, a name was written in Kirkuk. The scribe has introduced the language of the work in this way:

تمت كتابة هذه المجموعة الأشعار الكردي

The term «Gurani» in Hawrami’s poetic works does not refer to a linguistic identifier, but refers to the literary tradition in the Kurdish Hawrami language or the poetic and literary form of this language. For example, in the following verses, which are taken from Noor Ali Vermziari’s epistle, which was written in 1240 A.H. in the village of Vermziyar in Badra, Kurdistan, and on the borders of the current Ilam province in Iran, the poet refers to the linguistic identifier of his work under the name «Kurdish». which represents the name and title by which this language and literature that emerged based.

حکایهت فارسی فراوان واتهن

ئهکسەر ژه کوردان ژه مهعناش ماتهن

من مەبۆ کوردی بو‌چوون که لام
حالی بو‌لێشان ژه‌ خاس و ژه‌ عام

It is not an exaggeration to conclude that in the past, the main signifier of the sign «Kurdish», especially in the geography of the center and south of Kurdistan, was the Hawrami language, and basically, whenever «Kurdish» is mentioned in this geography, especially in its official and written form, it means The language was Hawrami. In fact, Kurdish «Noun» and «Mesmi» were what we call «Hawrami» today. In other words, Kurdish is an authentic name for the language of the Hawraman people and especially the rich literary heritage that has emerged in this language. Calling this heritage Kurdish is not only considered a confiscation, but any attempt to de-Kurdify it is a clear distortion of the history and identity of Hawraman and the language of Hawraman, because it is against what it was known in.

پیوست: متن فارسی بدایع اللغه

مبدأ اول در بیان معرفت نسب اکراد که به که منتهی می شود

مخفی نماناد که در باب نسب اکراد مؤرخین را اختلاف زیاد است. چنانچه بعضی را عقیده اینست که اکراد از نسل کردنامی است که پدر او در عهد ضحاک تازی چنانچه مشهور است... (ص ۱۵)

مبدأ دوم در بیان معرفت حدود کردستانات که از کجا تا به کجاست بررای دانشمندان پوشیده نماناد، که کردستان مملکتی است پهن و دراز... طول آن از کوهستانات لرستان بزرگ و مبادی فارس است الی آخریات جزیره و بوت که از آنجا تا قسطنطنیه (اسلامبول) بیست مرحله از مراحل قوافل بیش نیست... بردانشمندان انجمن عرفان واضح و آشکار باد بعد از اینکه «پدر کرد» به قرار تفصیلی که در مبدأ اول بیان شد، در عهد ضحاک تازی فرار کرد و در کوهستانات و جبال کردستان از نسل او به مرور دهور این طوایف اکراد ایجاد شد: اول گروه گوران، دوم جماعت لر، سیم طایفه اردلان، چهارم فرقه کرماج، پنجم لولو، ششم مافی و نانکلی، هفتم لک، هشتم زند. و از هر یک از این طایفه و گروه چند فرقه منشعب شده و هر یک ازین شعبه ها زبان و لغتی و دین و آیینی اختیار نموده... (ص ۱۹ و ۲۰)

شروع در بیان معرفت حال کُردِ گوران

بدان که به اعتقاد این حقیر و جمعی از مورخین، اول زبانی که «پدر کُرد و اکراد» مخترع کرده اند و تکلم بدان نموده اند، کُردی گورانی است... و افسح زبانهای کُردی این زبان است که مرکب از لغت عربی و فرس قدیم است و از نواده و نسل این طایفه گوران، چند طایفه سوی گشته که زبان آنها گورانی است و دخل به هفت طایفه دیگر ندارد. یکی از آنها مشایخ مردوخی است که حال در سنندج و صفحات سنندج متوقفند و سکونت دارند... و طایفه دیگر که از کُردِ گوران است طایفه ی اورامانی و ژاوه رودی است که هر یک محلی است از محلات کردستان و مشتمل بر جبالهای سخت و تلالهای پردرخت میباشند. اهل ژاوه رود تسنن و پیرو امام شافعی و مذهب اورامان در قدیم اثنی عشری و پیرو حضرا صادق علیه السلام بوده اند. و از این طایفه گوران شعبهای زیاد پیدا شده، ولیکن چون معروف و مشهور نبودند، محتاج به بیان تعداد آنها نیست. از کسبه ی شهر سنندج دوسه طایفه هستند آنها نیز از گورانند که آنها به طایفه «چیش کرو» شهرت دارند. به هر صورت عمده ی گوران، مشایخ مردوخی و اهالی ژاوه رود و اورامانند. (ص ۲۱ و ۲۲)

شروع در بیان معرفت احوال جماعت لر و مذهب ایشان و..

جماعت لر جماعتی هستند که اغلب به زغال کشی و مزدوری مشغولند... زبان و لغات این طایفه لر جمیعاً جلف میباشند و فصاحتی در زبان آنها نیست، که به کلی با زبان گورانی تفاوت دارد (ص ۲۳ و ۲۴)

در بیان معرفت احوال طایفه کُرد اردلان و...

اردلان و طایفه او نسبت به اردشیر بابکان میرسند و اردشیر بابکان نیز به یازده پشت به کُرد میرسند... به هر صورت اغلب این طایفه مذهب اثنی عشری و قلیلی پی رو امام شافعی هستند و زبان و لغت عموم اهل این کردستان به زبان و لغت ایشان است و بعد از زبان گورانی این لغت و زبان اردلانی افسح سایر زبانهاست.... بنای این کتاب را بر لغت کردستان سنندج قرار دادم و بعضی از زبان کردستانات دیگر که به اعتبار لغات کمتر تفاوتی دارند، به اقتضای مقام داخل آن نموده است. (ص ۲۵ و ۲۶)

در بیان معرفت فرقه کرماج

بدان که کرماج فرقه ای هستند شجیع و دلیر و در میان طوایف اکراد شهیرند. محل و موطن آنها کرکوک و سلیمانیه و رواندز و کوی و حریر و بانه و ساوجبلاغ و مکرری و آن صفحات میباشد. همگی اهل سنت و جماعتند... زبان و لغت ایشان تفاوت کلی با زبان و لغت اهل سنندج دارد. چنانکه لفظ «بیا» که در عربی «تعال» است، به زبان گورانی «بو» میگویند، یعنی بیا و زبان لری «بو» و «و به کردی اردلان» بی «میگویند که همه این لفظها به هم قربتی و نزدیکی دارند، ولی در لغت کرماج «و ره» میگویند، یعنی بیا. که هیچ مناسبت به فارسی و سایر لغات کردی ندارد و عموماً نمیتوانند تکلم به زبان فارسی بکنند. و بعد از کسب زیاد نیز نمیتوانند تکلم بنمایند (.) ۲۷

در بیان معرفت احوال کرد زند ..

کُرد زند طایفه ای هستند خیلی شجیع و دلیر... کریمخان که سلطنت ایران را کرد از این طایفه بود... زبان و لغت آنها خالی از فصاحت نیست. مناسبت تامی با زبان گورانی دارد. مذهب آنها غالباً اثنی عشری است و بعضی از ایشان که در سنندج سکونت دارند، مذهبشان تسنن است و پیرو امام شافعی هستند و الله أعلم بحقیقة احوال الأکراد (ص) ۳۳